

МИ ЗНОВУ В ОСІНЬ УВІЙШЛИ

Ми знову в осінь увійшли, як в казку,
Бо казка завжди вміє чарувати,
Розгадки таємничі дарувати
І для життя щасливого підказку.
Ми знову стрілись з друзями у школі —
Від вражень літа засвітився клас!
Як добре нам у друзів щирих колі!
І загадковий світ дивує знову нас!

ПРОМІНЧИКИ СЛОВА

З чого починається твій день?

Мама вранці лагідно будить тебе: «Сонечко моє, прокидайся!» — і від цих слів тебе огортає хвиля тепла і ніжності. Як від сонечка, що світить у вікно. Як від маминої усмішки, схожої на сонячні промінчики...

І ти радісно кажеш мамі: «Я люблю тебе, мамусю!»

І серце мами аж дзвенить від щастя...

Навіть не згадуймо слова, якими, прокинувшись, могли би погасити сонечко в маминому серці...

Словом творився світ — і першими серед народжених слів були...

Спробуй назвати слова, які, на твою думку, були вимовлені першими. Бо саме з них почав народжуватись світ...

Заведи собі словничок цілющих слів. Найважливіших — саме для тебе. І записуй своїми словами, як ти розумієш їхнє значення. Ці слова, до яких ти доторкнешся на папері ручкою, почуттями і думками, запам'ятаються надовго. Може, навіть на все життя...

Одна дівчинка, твоя ровесниця, записала у своєму словничку: «Мама — це промінчик Бога у моєму житті...». Тепер вона вже доросла, навіть стала мамою — і огортає свою дитину великою любов'ю, пам'ятаючи, що вона — «промінчик Бога» для своєї дитини...

«Якби ти знав, як много важить слово...», — казав Іван Франко. Слово — промінчик Бога між людьми. То в чому його сила?

Чи може слово засвічувати у серці людини любов? Радість? Захоплення? Вдячність? Чи можна словом заспокоїти того, хто у тривозі? Чи можна розвеселити засмученого друга? Чи можна щирим словом порадити, допомогти комусь у біді? А тому, хто сумнівається у власній силі, хто не довіряє власному вмінню чи таланту, чи можна додати сили і відваги простими словами? Мабуть, на усі ці питання ти відповіси: «Так, звичайно».

Якими ж мають бути ці слова? Назвемо їх життєтворчими. Такими, які тобі хотілося б чути щодня від батьків, друзів, учителів у школі, з якими твоє життя стало б цікавішим і веселішим.

Пригадай і спробуй викреслити зі свого життя слова близьких людей, які завдали тобі смутку, образили, погасили віру у свої сили.

Кажуть, що рана від удару мечем загоїться швидко, а від удару словом — болітиме найдовше; що сказані другом образливі слова треба записувати на піску, а слова любові та вдячності — на камені. А ти запиши у своє серце слова миру і любові, бо це — наймогутніша сила, яка нічим не зітреться...

Усе, що особливо важливо для тебе, ти можеш виразити словами. Те, чого ми бажаємо, що для нас важливо, називається цінностями. В такому значенні може виступати як річ, так і стосунки між людьми. Існують біологічні (здоров'я, сила), економічні (право), естетичні (краса), моральні (чесноти) та інші цінності. Наші цінності впливають на наші вчинки, нашу діяльність, проявляються у наших судженнях. Однак не завжди те, що є цінним для однієї людини, цінує усе суспільство.

Невичерпним джерелом для нашого уявлення про цінності є література і фольклор. Усна народна творчість, зокрема, — це важливе джерело інформації про моральні та духовні цінності українського народу.

Марія Іваненко

Усна народна творчість, або фольклор — це результат колективної творчості народу: міфи, обряди та звичаї, музика, ігри, пісні, казки, перекази, легенди, прислів'я і приказки, притчі та ін. Із фольклорних творів ми дізнаємося про життя народу, його культуру, побут, традиції, вірування, уявлення про світ і мрії про майбутнє, про світ цінностей. Твори усної народної творчості дають нам інформацію про те, що мало значення для людини та суспільства, заради чого вона витрачала свої сили, час і здоров'я, заради чого вона жила.

1. Прочитай рядки з поезії І.Франка про силу слова. Що ти можеш відповісти поетові? Як ти вважаєш, у чому життєтворча та руйнівна сила слова? Можливо, ти знаєш якусь життєву історію, у якій проявилася сила слова? Розкажи її.

Якби ти знав, як багато важить слово,
Одно сердечне, теплеє слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює — якби ти знав оце!..

Якби ти знав, які глибокі чинить рани
Одно сердите, згірднеє слівце,
Як чисті душі кривдить, і поганить,
І троїть на весь вік, — якби ти знав оце!

2. Як ти розумієш висловлювання: «Рана від удару мечем загоїться швидко, а від удару словом — болітиме найдовше»; «Сказані другом образливі слова треба записувати на піску, а слова любові і вдячності — на камені»?
3. Чи є такі слова, які можуть уже сьогодні змінити світ на краще? Запиши їх у свій словничок.
4. Чому, на твою думку, треба вивчати і берегти усну народну творчість?
5. Що таке — цінності? Як ти це розумієш? Що ти цінуєш у людях? Що, на твою думку, зробить тебе щасливим (якісь матеріальні блага, стосунки з людьми, відповідне ставлення до тебе тощо)?
6. Чи всі діти виховуються рідними матерями, які дали їм життя?
7. Від кого ще із близьких людей, що виховують дитину, вона отримує любов, ласку і тепло?

Цінність — будь-яке матеріальне або ідеальне (нематеріальне) явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе. Розрізняють три групи цінностей: *істинне*, *добре* і *красиве*, які пов'язані з трьома сферами: пізнавальною, діяльнісною і чуттєво-емоційною. Істина, краса і добро утворюють єдність подібно до єдності в людині розуму, серця і волі.

ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ І СВІТУ

Як ти вважаєш, навіщо люди створювали нереальні історії (міфи, казки, легенди) і передавали їх із покоління у покоління? Чи в наш час зостаються важливими ті знання, які так дбайливо «загорнуті» в казкові розповіді?

ЯЙЦЕ — ЧИ ДЕРЕВО?

Якщо хтось із наших сучасників вважає, що десять чи двадцять тисяч років тому люди були схожими на мавп і лазили по деревах, то дуже помиляється. Бо саме на такій глибині часу, як виявляє нині наука, творилися міфи, казки, легенди про таємниці створення світу і людини. І люди, задивляючись у небо, вміли «читати» таємничі «книги» Всесвіту. Навіть не літаючи в космічних кораблях на інші планети.

А може, вони таки літали?

І знали щось дуже важливе, аби вміти жити за законами цього Всесвіту. Наприклад, що Всесвіт схожий на велетенське дерево, а наша планета Земля — на велетенське яйце.

Якщо ти любиш пізнавати світ і шукати відповіді на різні загадки життя — то знайомство із давніми міфами й казками захопить тебе не менше, ніж сучасна фантастика. Бо вони розповідають про найважливіше:

- ◆ Хто створив світ.
- ◆ На що схожий наш Всесвіт.
- ◆ За якими законами живуть усі створіння.
- ◆ Чому світ поділений на Світло і Темряву, на день і ніч, на життя і смерть.
- ◆ Чому у світі панують водночас Правда і Кривда, Добро і Зло.
- ◆ Як жити, які цінності обирати, аби бути щасливим / щасливою.

І ще багато-багато інших загадок і відгадок ховають у собі усні оповіді, що подолали шлях до наших сучасників у тисячі літ.

Чим різняться казки і міфи? Майже нічим, окрім хіба того, що у міфах і деяких казках йдеться про таємниці творення світу. Все незоре море українських казок знайомить нас із дуже багатьма різноманітними сюжетами, які зароджувались у різний час і розповідали уже про життя земних людей.

А наша тема — таємниці зародження світу і людини. Про це з цікавістю слухали діти на всіх континентах світу: в Америці, Австралії, Африці, Європі та Китаї. Сюжети давніх міфів і казок дивовижно схожі: були Володарі Неба, які думками (чи «радонькою» — як співається в українських колядках) вирішили створити Світ.

Фото космосу з телескопа «Габбл»

Яким був цей Світ? У міфах розповідається про велетенського Птаха, що зніс золоте яйце, або про велетенське дерево, на якому він звив гніздо, щоби правити світом.

Прочитай українські міфи про створення світу. В них — багато загадок і прихованої мудрості.

Міф — розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили, які брали участь у створенні світу. У давні часи міфи створювали цілісне уявлення про світ, в якому не розділяється реальне і фантастичне. Міфами пояснювали появу різноманітних природних явищ. Так, наприклад, космогонічні міфи розповідають про походження світу, про те, як він влаштований; астральні — про походження небесних світил: Сонця, Місяця, зірок, сузір'їв; героїчні — про діяння героїв, їхні подвиги задля блага людей. Міфи були основою для пояснення ритуалів, обрядів, розповідали про появу людини.

Казка — це розповідь про правдоподібні та фантастичні події. Фантастичними можуть бути люди, рослини, тварини, предмети. Казка має просту будову: зачин, основна частина і кінцівка. У казках нема розгорнутих описів природи і побуту, обов'язково є дві групи дійових осіб (персонажів) — добрі й злі. У казках добро завжди перемагає зло. Казки пробуджують нашу уяву, фантазію, навчають, як треба і як не треба чинити, як довіряти своїй силі та долі.

ДЕРЕВО ЖИТТЯ

Давньоукраїнський міф про створення світу

Із самого початку світу було лише велике Нащадо — безмежний морок і пільма, в яких невидимо перебували всі початки і зародки. Колись у цей могутній зародок Буття прилетіло з Вічності у Вічність всевидяче Око. Воно існувало завжди, споконвіку, як і велике Нащадо.

Світове Дерево на українському рушнику

Образ Світового Дерева (Скандинавія)

Всевидяче Око пронизало своїм могутнім променем бездонне і темне Нащадо — і раптом пустило сльозу. З тієї кришталевої чистоти народився птах на ім'я Сокіл — посланець Божий. Його священний Дух осяяв темряву, аби засіяти у ній Свідомість та Буття.

Зарокотало Нащадо, завирувала п'ятьма і могутньою лавиною закрутилася довкола Первоптаха, аби поглинути його. Розправивши своє сяюче пір'я, Сокіл кинувся у бій. Він літав над Оком, творячи у темряві сяючі кола Буття і Свідомості. Не одну сотню тисяч літ кружляв він у темряві, пронизуючи своїм саявом п'ятьму і творячи золоті райдужні кола нового простору, що уже переставав бути нічим.

Тоді Первоптах Сокіл зніс золоте яйце і кинув його у створений простір. З того яйця народився Благом подарований Вирій-Рай, посеред якого стало рости Дерево Життя.

Зображення зірки Алатар на українському вишиваному рушнику

Змахнув крилами Сокіл-Род, злетів на золотий вершечок Дерева і став мостити собі золоте гніздо. Змостивши його, став творити довкола себе світ.

Росло-розросталося Дерево Життя. Під цим могутнім Прадубом постав вічноживий камінь Алатар, на котрому запалав живий вогонь. Усі боги, що народилися разом зі світом, стали приходити до цього вогню і молитися за світ.

А під священним каменем заховане безсмертя людської Душі, котра стала найкращим творінням у новонародженому світі.

СОКІЛ-РОД

Український міф

Був Сокіл-Род, і задумав він створити світ. І зніс він два яйця: біле й чорне. Впали вони в озеро Живої Води — й народилися з них Білий Лебідь і Чорний Лебідь. Попливли вони назустріч один одному й стали люто битися. Бо темрява і світло завжди протистоять одне одному.

Тоді з вершини Дерева Життя гукнув Сокіл: «Зупиніться!» І лебеді перестали битися. І сказав Сокіл: «Я даю вам Слово і Розум. Вийдіть із води й станьте обабіч мого Дерева». Вийшли лебеді з води й одразу перетворилися на людиноподібних велетнів. У одного шкіра була біла, волосся — русяве, очі — блакитні, у другого все було чорне — і шкіра, і волосся, і очі.

І сказав Сокіл їм: «Зірвіть з Дерева по яблуку та з'їжте». З'їли велетні по молодильному яблуку й відчули в собі силу неймовірну. І сказав їм Сокіл: «Тепер ви — невмирущі боги». І вклонилися йому велетні. І сказав Сокіл білошкірому: «Ти — Білобог. Володар Світла». А чорношкірому сказав: «Ти — Чорнобог. Володар ночі й п'тьми та всього, що створиш у ній».

І сказав він обом: «Ви — Добро і Зло. Краса і Потворність. І ви будете вічно. Бо ви є Життя. І люди не зможуть пізнати, що є добро, не пізнавши злого. Не пізнають краси, не побачивши потворності. Але тільки їхні серця та душі обиратимуть, на чиєму боці їм жити і діяти — на боці світла чи на боці п'тьми».

*Фото космосу
з телескопа «Габбл»*

*Зображення Сокола-Рода
із зіркою Алатар
та світобудовною «церковцею»
на українському тканому рушнику*

Підказки Вікі-Всезнайка

Чи доводилось тобі спостерігати за тим, як проростають рослини із зернятка? Спершу вони випускають два листочки, а потім посередині з'являється третій. Тому найпростіше зображення Дерева Світу — це маленьке деревце з трьома росточками (трійця). Таке зображення знаходять на всіх континентах нашої планети. А в Латинській Америці, в країні Перу, де височіють одні з найвищих гір світу — Анди, на скелі на березі океану хтось колись дуже давно вирізьбив гігантське зображення трійці. Побачити його можна тільки з літака. Загадкою для вчених залишається не лише саме зображення, яке тисячі літ не змивається вітрами і зливами. У них виникає те саме запитання, яке поставиш собі ти: хто і для кого вите-сав цей символ?

Чим схожі між собою ці три зображення? Спробуй створити свій образ Світового Дерева.

1. Назви персонажів міфу про створення світу. Яка роль кожного з них?
2. Чому, на твою думку, Сокіл народився зі сльози? Що це за сльоза? Що давало сили Соколові тисячі літ виношувати своє сяюче яйце посеред п'ятьми і мороку?
3. Пригадай казки «Курочка ряба» та «Яйце-райце». Чим нагадують вони міф про Сокола-Рода? Чи можна назвати нашу планету «золотим яйцем»? А Сонце?
4. Чи доводилось тобі бачити зображення всевидячого ока і де саме? Що воно символізує? (Розпитай або пошукай відповідь в авторитетних джерелах.)
5. Наскільки вдало фото космосу з телескопа «Габбл» ілюструє міф про створення світу? Розглянь інші ілюстрації до міфів. Що на них зображено? Спробуй пояснити символіку зображень. Добери або намалюй власні ілюстрації до міфу.
6. Що в обох міфах є символом зародження життя? Що символізує яблуко? В яких казках чи міфах, прочитаних тобою, є символ яблука?
7. Навіщо Сокіл створив Білобога та Чорнобога? Яке призначення він визначив кожному з них? Чи міг би існувати світ, якби в ньому було лише світло або лише темрява?
8. Як ти розумієш слова Сокола про те, що «люди не зможуть пізнати, що є добро, не пізнавши злого»? Від чого, на твою думку, залежить вибір людини між добром і злом?
9. У міфі «Сокіл-Род» згадується Жива Вода. Можливо, тобі доводилось читати казки, у яких згадується про живу і мертву воду. Розкажи про це. Поміркуй про реальну цілющу силу води. Чому, на твою думку, люди охрещуються водою? В чому лікувальна та молодильна сила води для людини і для всієї природи?

Аналізуємо, узагальнюємо. Дерево Життя або Дерево Роду, Світове Дерево — це один з найулюбленіших і найпоширеніших символів українського традиційного мистецтва. З давніх-давен його зображують на рушниках і килимах, на витинанках і в різьбі, у вишивці й на кераміці, в церковних і хатніх розписах. Використовуючи друковані та інтернет-джерела, підготуйте презентацію-розповідь про цей символ.

Прочитай загадку про час. Спробуй зобразити її малюнком. Надпиши, що, на твою думку, означає кожен зображений елемент. Що спільного між цією загадкою і міфами про створення світу?

Загадка

Дуб-довговік

Дуб-дуб-довговік,
На ньому дванадцять гіллів,
На кожній гілці по чотири гнізда,
А у кожному гнізді по сім яець,
І кожному ім'я є.

*Зображення
Світового Дерева
на українському
рушнику*

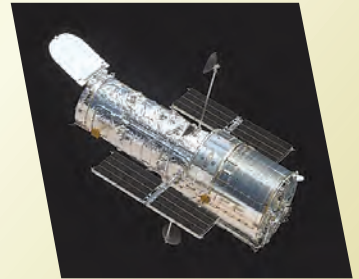

Створення світу (уривок
із х/ф «Ной», 2014.
Режисер Д. Аронофскі).

Підказки Вікі-Всезнайка

І як тобі фото телескопа «Габбл»? Якщо ти ще не знайомий із цим космічним мандрівником, то матимеш нагоду здійснити разом із ним просто фантастичну подорож космічними просторами. Цей унікальний телескоп літає по навколоземній орбіті ще з 1990 року. Він — майже ровесник нашої держави. І вчені вважають, що його вік — приблизно 50 років. Фотографії з телескопа розкрили людям очі на дуже барвистий Всесвіт. Можливо, ти знайдеш у них розгадки стародавніх міфів?

*Фото телескопа
«Габбл» із космічного
корабля «Атлантіс».
2009 р.*

Фото телескопа «Габбл».

Розглянь картину Сергія Васильківського. Що на ній зображено? Як ти гадаєш, сонце для світу є тим самим, що і правда? Яким видається життя вночі, без сонця? Які барви життя засвічує нам сонце?

ЗМІСТ

Ми знову в осінь увійшли	3
Промінчики слова	4

1. ТАЄМНИЦІ ЛЮДИНИ І СВІТУ

Яйце — чи дерево?	7
Дерево Життя. <i>Давньоукраїнський міф про створення світу</i>	9
Сокіл-Род. <i>Український міф</i>	11
Хто вона — правда?	15
Названий батько. <i>Народна казка</i>	16
Правда і Кривда. <i>Українська народна казка</i>	21
Таємниця казкових імен	26
Панна Ганна. <i>Українська народна казка</i>	27
Про створення Землі. <i>Легенда</i>	34
Таємниця Замкової гори. <i>Літературна легенда. Олександр Гаврош</i> ...	35
У світі казки чарівної	42
Притчі та байки. У чому більше правди?	45
Хто розумніший. <i>Українська притча</i>	45
Середина світу. <i>Українська притча</i>	45
Хто ти є? <i>Народна байка</i>	47
Повчальні життєві історії, що збереглись у пам'яті	50
Про чоловіка, який мріяв побачити море. <i>Народна бувальщина</i>	51
Сам не бачив, а що чув — і вам перекажу	53
Чарівне дзеркало. <i>Народний переказ</i>	54
Світ загадок, прислів'їв і приказок	57

2. ЖИВА КАЗКА ПРИРОДИ

Барви слова	64
Ліс. <i>Богдан-Ігор Антонич</i>	65
Друже мій. <i>Оксана Сенатович</i>	66
Таємниця восьми липових дощечок. <i>Уривок з повісті</i> <i>«36 і 6 котів-детективів»</i> . <i>Галина Вдовиченко</i>	68
Пригоди на острові Клаварен. <i>Уривок. Ірен Роздобудько</i>	84

3. ПИСЕМНІ СВІДКИ МИНУВШИНИ

Сила — від рідної землі	101
Михайло-семиліток. <i>Оповідання з народного переказу.</i> <i>За Антоном Лотоцьким</i>	102
Кирило Кожум'яка. <i>Старокіївська легенда.</i> <i>За Наталеною Королевою</i>	109

4. РІЗДВО У НАШІМ КРАЮ

Різдво — початки світу	113
Коли не було з Нащада Світа. <i>Народна колядка</i>	114
Стоїть яворець тонкий, високий. <i>Народна колядка</i>	116
Щедрик-щедрівочка	117
Ой сивая та і зозуленька. <i>Щедрівка</i>	118
Щедрик	118
Казка про колядку. <i>Зірка Мензатюк</i>	121

5. СВІТ ФАНТАЗІЇ

Мандри і подвиги хитромудрого переможця дванадцятиголового змія лицаря Горчика, його банконосця Третього Зайвого та красуні Каролі. <i>Уривки з казки-повісті. Галина Малик</i>	129
Прибулець із Сатурна. <i>Із серії книг «Пригоди Лумпумчика».</i> <i>Марія Чумарна</i>	139

6. ПІСНІ ВЕСНЯНОЇ ПОРИ

Вечірня година. <i>Леся Українка</i>	151
Садок вишневий коло хати. <i>Тарас Шевченко</i>	154
За сонцем хмаронька пливе. <i>Тарас Шевченко</i>	155
Розмова з другом. <i>Максим Рильський</i>	157
У череві дерева. <i>Із книги «Світован». Мирослав Дочинець</i>	160

7. ВЕЛИКДЕНЬ В НАШІЙ УКРАЇНІ

Народний образ весни. <i>За Олексою Воропаєм</i>	167
«Плетений Шум». <i>Народна гайвокова гра</i>	170
«Воротар». <i>Народна гайвокова гра</i>	171
«Царівна». <i>Народна гайвокова гра</i>	172
Казка про великодню писанку. <i>Оксана Радушинська</i>	173

8. НАЙДОРОЖЧИЙ СКАРБ

Святе материнство.....	187
Не бував ти у наших краях! <i>Павло Тичина</i>	188
Я був на далекій чужині... <i>Василь Сухомлинський</i>	190
Дзвіночки. <i>Літературна притча. Марія Чумарна</i>	191
Чом, чом, земле моя. <i>Костянтина Малицька</i>	194
Старий дуб і діброва. <i>Народна притча</i>	195
Інтернет-джерела	199

У підручнику використано такі джерела:

